

## K ROZVOJI ZEMĚDĚLSKÉHO HOSPODAŘENÍ V JIHOČESKÉM POHRANIČÍ

M. Lapka - P. Hons

Ústav krajinné ekologie ČSAV, České Budějovice - AZV ČSFR, Praha

Príspevek je zamyšlením nad jedním z možných řešení problému restrukturalizace zemědělství v jihočeském pohraničí pomocí modelu vzorové alternativní farmy. Zdůrazňuje komplexní pohled na technicko-ekonomické modely a zásahy do krajiny a podrobuje tento přístup názorům sociální skupiny, která by mohla model alternativního hospodaření naplnit a uvést do života. V příspěvku jsou porovnávány výsledky empirických šetření na státním statku Kájov a sociologického průzkumu ekologického vědomí soukromých rolníků v jižních Čechách. Autoři kromě filozofických úvah o nutnosti komplexního přístupu k této ekologicky velmi cenné krajině uvádějí vnější podmínky nutné pro zavedení technicko-ekonomického modelu alternativní farmy do provozu a zdůrazňují především vnitřní předpoklady budoucích alternativních hospodářů. U soukromě hospodařících rolníků je podle autorů možné nejlépe využít „kapitál“ ekologického vědomí pro navrhovaný způsob alternativní farmy. Z diskutovaných problémů (výměra modelu, nájem pracovních sil, mimoekonomická motivace a především znaky ekologického vědomí - vnitřní předpoklady k ekologické roli v krajině) je však jasné, že alternativní formy nelze mechanicky rozvíjet jako spásenosné vyřešení problémů dřívější agrokombinátní formy zemědělské velkovýroby na Šumavě.

sociální ekologie, model alternativní farmy, ekologické vědomí, soukromě hospodařící rolnictvo, česká krajina, jihočeské pohraničí, Šumava

Podle šetření Terplanu Praha (1991) zahrnuje jihočeské pohraničí rozlohu 1 643 km<sup>2</sup> a v roce 1990 zde žilo 34 088 obyvatel. Jde o podhorskou a horskou výrobní oblast. Přitom jde o jediné relativně nenarušené území v rámci ČR. Přesto, či právě proto bylo a je zemědělství ve své agrokombinátní podobě hlavním znečišťovatelem biosféry, zejména vody. Koncepce dalšího rozvoje regionu předpokládá útlum primárního sektoru, tedy i zemědělství, a zvýšení rekreačního využití oblasti (až 160 tis. rekreatantů ročně). Úkolem zemědělství v regionu bude zásobovat „vlastní“ obyvatelstvo a v sezóně i rekreatanty. Současně s vytvořením euroregionů je předpoklad vytvořit agrární trh s Rakouskem a Bavorskem alespoň u vybraných komodit.

Jihočeské pohraničí je a zůstane také regionem zvláštního ekologického zájmu. Máme tím na mysli vyhlášení Národního parku Šumava (od 1.5.1991), dále se s tokem horní Vltavy do budoucna počítá jako s vodním zdrojem pro Plzeň a Prahu. Z hlediska strukturálního rozvoje v zemědělství - po vyřešení vlastnických a uživatelských vazeb na půdu (šlechtitelská a církevní půda, čs.-německá smlouva aj.) - v daném regionu půjde o prosazení nekombinátní formy zemědělství s důrazem na rozvoj chovu skotu a alternativního zemědělství s prioritou ochrany biosféry.

Jihočeské pohraničí a zvláště Šumava je také významným fenoménem národního povědomí, který našel své místo v literatuře, v malířství i v hudbě.

V české krajině obecně je fenomén národního povědomí, vyrůstající z kulturní tradice, ze složité a mnohovrstevné historie českých zemí, doslova do krajiny „vpleten“. Česká krajina je krajinou kulturní už od 13. století. Tento fakt, který našel svoji reflexi v národním povědomí, není něčím „navíc“, jakýmsi ornamentem na tváři krajiny, ale tvoří součást jejího bytí, její podstaty. Česká krajina není krajina prázdná, bez vztahů. A národní povědomí tu sehrává zvláštní roli v hodnocení této krajiny, nabízí se dokonce určitá analogie s pojistnou vazbou zabraňující jejímu zničení ze strany lidí. O tom, že tato vazba byla zredukována na minimum, není dnes pochyb.

Pro čistě ekonomické a technické řešení je respektování kulturní tradice české krajiny a fenoménu národního povědomí o krajině něčím nesystémovým, nezařaditelným a rušivým. Nicméně člověk žije a vytváří oba tyto světy - kulturní i civilizační - a oba jím procházejí. Domníváme se proto, že nelze k české krajině přistupovat pouze jako ke geografickému výseku, kde se provede řešení ekonomického nebo technického úkolu bez ohledu na sociální prostředí.

Pokusili jsme se propojit oba pohledy na problém rozvoje zemědělského hospodaření v jihočeském pohraničí a ukázat, jak „měkká“ sociologická data vstupují do daného problému, jak jej ovlivňují a limitují.

Předpokládáme komplexnější řešení, v němž technicko-ekonomický model je podroben posuzování těmi, kteří připadají v úvahu, aby se k němu připojili a uvedli jej do života. Je nám jasné, že to není jediné řešení pro restrukturalizaci zemědělské výroby v jihočeském pohraničí a že se také nedá všude použít. Domníváme se, že pohled na rozvoj jihočeského pohraničí ze dvou stran - technicko-ekonomické a sociální - a sjedním ekologickým cílem se nevyklučuje, naopak vytváří tolik potřebný komplementární pohled pro rozhodování.

## MATERIÁL A METODIKA

Vycházíme z experimentálního šetření na Státním statku Kájov, které obsahovalo ekologické hodnocení objektů živočišné výroby a zhodnocení možnosti

přechodu na alternativně hospodařící farmu o výměře 150 ha (H o n s 1990). K tomu byl vypracován její ekonomický model (F o l t ý n a kol. 1991). Náš zájem se však soustředil i na sociální problémy spojené s přechodem na alternativní formu hospodaření. Zájem o soukromé hospodaření a předpoklady k němu mohou tvořit podstatné východisko pro alternativně hospodařící farmy.

Pro porovnání s ekonomickým modelem jsme použili výsledků sociálně ekologického (antropoekologického) průzkumu soukromých rolníků v jižních Čechách.

Zkoumanou jednotkou byla rodina soukromého hospodáře (většinou širší rodina). Těchto jednotek bylo 35, respondentů 156. Průzkum byl zahájen počátkem roku 1991, nyní probíhá v širším měřítku prostorovém i kvantitativním.

Věkové složení respondentů tvořících zkoumaný soubor je následující: věková kategorie do 30 let byla zastoupena 14,8 %, kategorie 31 až 40 let 29,6 %, 11,1 % respondentů tvořilo kategorii 41 až 50 let, stejně jako kategorie 61 až 70 let a více než 70 let. V kategorii 51 až 60 let bylo zastoupeno 22,2 % respondentů. Téměř polovinu z celkového počtu respondentů (47 %) tvořily ženy. Vysokoškolsky vzdělaných respondentů je 7,4 %, střední nezemědělské školy má 40,7 %, střední zemědělské vzdělání také 40,7 % a základní školu 11,1 % respondentů.

Použité metody představují kombinaci nestandardizovaných a tradičních standardizovaných postupů - vstupní neřízený rozhovor, malý dotazník (sociální anamnéza), řízený rozhovor na vybrané otázky (kontinuální dialog) a z tohoto materiálu je vytvořen tzv. velký dotazník pro 500 rodin (jeho výsledky zde nejsou uváděny). Tyto metody byly doprovázeny expertním pozorováním (multidisciplinární tým tvořili sociolog, ekonom, zemědělský inženýr) a vyhodnocením krajinných struktur, na kterých rolníci hospodaří, včetně použití leteckých snímků.

Výzkum probíhá v jižních Čechách a v Pošumaví (Jihočeský a část Západočeského kraje). Pro srovnání jsou uvedeny některé výsledky kontrolního souboru na Ostravsku, který šetří Ch. Kadavá.

## VÝSLEDKY A DISKUSE

Agrární program předpokládá v ČSFR „uvést do klidu“ až 800 tis. ha zemědělské půdy. V tomto kontextu jsme pro východisko strategie dalšího rozvoje zemědělství doporučili variantně „zakonzervovat“ 10 %, 30 % a 50 % zemědělské půdy a navrhnout alternativní způsob zemědělského využití. Jednou

**z možností řešení je následující model alternativní farmy o výměře 150 ha a zatížení 1 VDJ na ha z.p.**

**Osevní postup** (norfolkský): okopanina, technické plodiny (řepka, mák), ječmen (oves) s podsevem jetele, jetel, ozimá obilovina, z toho 25 % pšenice.

**Živočišná výroba:** předpokládáme 75 ha TTP při zatížení 1 ha z.p. 1 VDJ užitkovostí 1 800 - 2 000 l, nepočítáme se spotřebou jaderných krmiv.

Požadavky na agrotechniku vycházejí z mechanického ničení plevelů. Krmné obiloviny mohou nahradit pěstování kukuřice (až 16 % ploch), které znamená erozní zátěž vodních zdrojů. Za perspektivní v daném regionu považujeme pěstování nahého potravinářského ovsa.

**Ekonomická strategie** u alternativní farmy vychází z těchto předpokladů:

- Náklady v rostlinné výrobě se zvýší. Konkrétně jde o zvýšení spotřeby nafty o 20-30 %.
- K úsporám dojde u průmyslových hnojiv, sníží se zatížení na 1 ha z.p.
- Zvýší se realizační ceny biopotravin o 150 - 200 %.
- Je možné kalkulovat s účelovými dotacemi, v ideálním případě 6 000 Kčs na hektar za rok.

Byl proveden výpočet na modelové struktuře alternativní farmy (F o l t ý n a kol. 1991). Její provoz je v cenách roku 1991 ekonomicky ztrátový v rozmezí 3 000 - 4 000 Kčs na hektar za rok (3 820 Kčs/ha/rok).

Při uvažované 12 - 15% rentabilitě vlastní zemědělské výroby by musely být minimální ceny biopotravin (resp. surovin pro biopotraviny):

|                  |           |
|------------------|-----------|
| 1 t pšenice      | 5 500 Kčs |
| 1 t brambor      | 8 000 Kčs |
| 1 l mléka        | 7,50 Kčs  |
| 1 kg masa (ž.h.) | 50 Kčs    |

Výpočty s nákladovými cenami roku 1990 (rok 1991 znamená další nárůst cen inputů 1,9krát) ukazují na potřebu diverzifikace aktivit, tj. vlastní zemědělská činnost musí být doplněna jinými aktivitami (agroturismus, obchod atd.).

Zajímá nás, zda je možné naplnit navržený technicko-ekonomický model tak, aby se stal součástí sociální reality. Domníváme se, že v zásadě je to možné za určitých vnějších, převážně ekonomických podmínek a zároveň při splnění určitých podmínek vnitřních.

**Z hlediska vnějších podmínek** je první otázkou výměra 150 ha. Té se blíží američtí farmáři, ovšem jako model pro menší ekologické farmy<sup>1)</sup>. Rozdílnosti krajinných typů mezi Šumavou a préríjní zemědělskou krajinou USA není třeba podrobně popisovat, nelmuvě o rozdílech v mechanizaci a organizaci řízení farmy.

U nás je se současnou velikostí svého hospodářství spokojeno 59,3 % respondentů, zvýšit výměru svého hospodářství by mělo zájem 40,7 % respondentů, z čehož 36,4 % by mělo zájem obhospodařovat více než 100 ha zemědělské půdy.

Pokud se tento fenomén porovnává s věkovou strukturou, je patrné, že tito „expanzivní“ jedinci jsou rovnoměrně rozloženi v prvních čtyřech kategoriích, tj. od 20 do 60 let. V kategorii do 30 let se nevyskytuje žádný soukromý rolník, který by neměl zájem o rozšíření výměry svých pozemků. Z hlediska vzdělání respondentů je jejich „expanzivnost“ rozložena tak, že nejexpanzivnější jsou absolventi odborných učilišť, za nimi následují zemědělci, jejichž vzdělání je pouze základní. Mezi absolventy středních a vysokých škol se nevyskytuje v našem souboru zatím nikdo, kdo by měl zájem o rozšíření svého hospodářství o více než 100 ha.

**Organizace zemědělské výroby.** S tendencí zakládat skutečná družstva vlastníků jsme se zatím u soukromých rolníků nesetkali. Je však možné, že jde o přechodný jev, který má souvislost s nevyjasněnými majetkovými vztahy. Na druhé straně se objevuje silná snaha obnovit organizace družstevních mlékáren, jatek a technické výpomoci.

Při úvahách o nájmu pracovních sil uvedlo 72 % respondentů, že nájemné pracovní síly nepovažují za nezbytné, zbývajících 28 % s nimi naopak počítá. Z toho 42 % uvažuje o nájemné pomoci pouze sezónně.

**Další vnější podmínky** je možné odvodit z názorů respondentů na tyto otázky:

1. Informovanost o alternativním zemědělství
2. Ekonomika

---

1) Podpora malé farmy tradičního typu by měla být hlavní silou budoucího amerického zemědělství. Navíc na základě komparace ekonomického modelu alternativní farmy a sociálně ekologických předpokladů soukromých rolníků se ukazuje jako východisko postupné přibírání pozemků se změnou hospodaření. Tak se sníží riziko ekonomického a sociálního neúspěchu alternativního hospodaření (Reganold et al. 1990)

3. Podnikatelská strategie
4. Ekologická informovanost
5. Jiné formy podnikání
6. Šíře adaptability

### **Informovanost z odborných i zahraničních zdrojů, provozování tradiční malé ekologie**

Otázky 1 a 4 spolu úzce souvisejí. V jihočeském a ostravském<sup>2)</sup> vzorku se setkáváme s velkou informovaností a konkrétní ekologií (osevní postup, orba). Respondenti si jsou v obou regionech vědomi, že mnohde je tzv. alternativní zemědělství nereálné (vzhledem ke kontaminaci půd). Zajímavý je názor na označení „alternativní“. Většinou je odmítáno s tím, že alternativa byla socialistické zemědělství, oni že „alternativní“ provádějí stále. Hlavním znakem pro alternativní, ekologické, zdravé atd. zemědělství je podle nich kvalita produkce.

### **Existence hospodářství není podmíněna dotacemi**

Otázky 2 a 3. Respondenti se shodují v názoru, že dotace jsou běžné v celém světě, svoji prosperitu však nepodmiňují jejich získáním. V jižních Čechách se objevuje výrazně jejich postoj v této odpovědi: „Vždycky jsme to dokázali bez dotací, ale JZD se bez nich rozpadne během jednoho roku“. „Kdyby nás nechali na pokoji, tak jsme byli bohatí my i vy a bez dotací“.

### **Pružná strategie hospodářství**

Otázky 5 a 6. Zkoumané jednotky v obou regionech jsou velmi přizpůsobivé existujícím podmínkám po stránce ekonomické strategie. Kromě několika nejstarších uvažují o formách podnikání, které ve větší či menší míře souvisejí s provozem hospodářství (nepřevládá agroturistika). Jejich představy jsou přesné. To, co postrádají, je státní zemědělská koncepce. Shodují se v tom, že sedlákem se člověk rodí: „naučit se to nedá“, jejich strategie vede k upevnění vlastní samostatnosti a soběstačnosti.

Dosud jsme věnovali pozornost tzv. vnějším podmínkám pro realizaci navrženého technicko-ekonomického modelu tak, jak to vidí soukromí rolníci v jižních Čechách a na severní Moravě.

Je však možné uvést i několik poznatků o **vnitřních předpokladech**, o postavení soukromých rolníků v jejich sociální prostředí, o motivaci pro soukromé

---

2) Pro zajímavost uvádíme komparaci výsledků se srovnatelným souborem z Opavska a Hlučínska (Kadavá).

hospodaření a o ekologickém vědomí. Tyto fenomény vztahujeme obecně k soukromému hospodaření a k rolnické kultuře. Jejich prostřednictvím lze usuzovat i na postoje k navržené alternativní farmě.

Soukromí rolníci o sobě vědí. V jižních Čechách jsou zřetelní neformální „vůdci“ ve smyslu hospodářského příkladu, který je s ostatními uznáván<sup>3)</sup>. Všichni pociťují, že vztah ostatních k nim se mění. Jihočeští respondenti si uvědomují, že budou pro zbytek vesnice sociálním příkladem, podle kterého se ostatní rozhodnou.

První a zásadní problém uvedení tohoto a podobných modelů do provozu je problém motivace včetně vlastnických vztahů. V žádném případě nelze alternativní farmu direktivně nařídít. Vazba mezi soukromým vlastnictvím půdy, vlastní prací na této půdě (případně prací širší rodiny) a vědomím, přesvědčením o smyslu a poslání této práce - tedy vnitřní vazby - daleko přesahuje pouze ekonomickou motivaci vnější vazby<sup>4)</sup>.

Vytypovali jsme několik znaků vnitřní motivační vazby, které tvoří obsah „ekologického vědomí“. Domníváme se, že fenomén ekologického vědomí je řídícím a rozhodujícím předpokladem pro alternativní hospodaření vůbec.

Patří sem:

- a) rodová reprodukce na „vlastní“ půdě
- b) součinnost širší rodiny
- c) vztah k minulosti, přítomnosti a budoucnosti rodu
- d) vztah k půdě, složený z a) b) c) a specifické části prožívání své činnosti + vztah k technice
- e) vztah k obci
- f) vztah ke krajině
- g) vztah k přírodě - zemi, vodě, vzduchu, lesu
- h) transcendentní vztahy k zákonům přírody
- i) transcendentní vztahy k pojetí řádu a pořádku
- j) vztahy k Bohu

3) Ostravský vzorek neuznává žádnou neformální autoritu (Kadavá)

4) Tento fakt potvrzují i studie alternativních farem v Americe (Parr et al., 1990), z nichž vyplývá, že z čistě ekonomického (ziskového) hlediska je alternativní zemědělství maximálně srovnatelné, ne-li nevýhodnější než konvenční zemědělství. Hlavní motivace farmářů, kteří se rozhodli pro alternativní zemědělství, je v jejich vnitřní vazbě - ve snaze o ochranu vody, půdy a přírodních druhů.

Je možné (a z našich dosavadních ověřování i mimo ČSFR to zatím vyplývá), že se jedná o určité typy invariantních řetězců těchto znaků, které skládají ekologické vědomí. Transcendentní vztahy jsou pro přechod na alternativní zemědělství zvláště důležité. Obsahují totiž u našeho souboru odpovědi na otázky strategie, ochoty a smyslu riskovat a základní pojetí tradice a pokroku. Jejich součástí je také smysl pro tajemství v přírodních a kosmických zákonitostech. Tajemství je atributem svobodné existence přírodních jevů.

Nepřekvapuje proto, že z hlediska zachování budoucích alternativ vývoje (včetně alternativního zemědělství) uchovala tato marginální skupina nejvíce možností. A při biocentrickém pohledu na takové kategorie jako tradiční x vědecké, kontinuita x revoluce, staré x nové musíme hodnotit tuto skupinu poněkud jinak než jako zpátečníky, kteří nepochopili pokrok, osvobození člověka od tradiční práce a oficiální vizi budoucnosti.

## ZÁVĚR

Jihočeské pohraničí představuje relativně ekologicky čistou a zachovalou oblast, svého druhu jedinou v České republice. Přesto tuto podhorskou a horskou zemědělskou výrobní oblast postihla veškerá zátěž spojená s agrokombinátní formou zemědělství.

Pro další rozvoj této krajiny je nutné odpovědět na otázku, co je zde cennější - ekologické hodnoty, podpořené navíc vyhlášením Národního parku Šumava, nebo ekonomický zisk za každou cenu? Ekonomický zisk se může ukázat jako strategie velmi krátkodobá, a navíc z hlediska uchování přírodních a ekologických hodnot jihočeského pohraničí ztrátová. V těchto přírodně a ekologicky exponovaných územích je třeba obzvlášť brát v úvahu „ekonomiku biosféry“, tj. ekonomiku širokých souvislostí a setrvalého rozvoje ekosystémů včetně člověka, nejen ekonomiku zaměřenou pouze na zisk z produkce.

Příroda Šumavy a člověk k sobě po staletí patří, člověku - hospodáři se často podařilo nalézt relativní rovnováhu v soužití s touto přírodou.

Úvahy v předchozím odstavci vyprovokovaly náš zájem zamyslet se nad jejich řešením v daném regionu. Vypracovali jsme proto návrh technicko-ekonomického modelu alternativní farmy o výměře 150 ha z.p. jako jeden z možných způsobů řešení zemědělské výroby na Šumavě. Rovnocenným cílem takovéto farmy je vedle určité zdravé, „biologické“ výroby také ochrana života a celé krajiny, která se sice nepromítá přímo do výpočtu ekonomického zisku farmy, ale na druhé straně představuje „zisk“ daleko širší, zisk z menší zátěže ekosystémů a zisk z pozitivních důsledků s tím spojených.

Samotné ekonomické propočty (F o l t ý n et al. 1991) ukazují, že nákladově (rok 1990) jde o ztrátové podnikání, při cenách roku 1990 o ztrátu ve výši 3 820 Kčs na hektar ročně. Nicméně lze tyto výsledky považovat za orientační východisko pro určení cen hlavních biopotravin.

Je zřejmé, že při přechodu na vzorovou alternativní farmu je nutné vzít v úvahu kromě základních limitujících podmínek přírodních (kontaminace půdy, vody, ovzduší) také základní podmínky sociální a antropoekologické.

Domníváme se, že zavádění alternativního zemědělství v jihočeském pohraničí je v zásadě možné a že rozhodující roli zde budou hrát vytypované předpoklady a určité znaky ekologického vědomí budoucích ekologicky hospodařících rolníků na těchto farmách.

Jedná se o rodovou reprodukci na vlastní půdě, součinnost širší rodiny, vztah k minulosti, přítomnosti a budoucnosti rodu, vztah k půdě, k technice, vztah k obci, vztah ke krajině, vztah k přírodě, vztah k zákonům přírody, vztah k pojetí řádu a pořádku, vztah k Bohu.

Ekologické vědomí je skládáno v generačním časovém průběhu, takže nelze automaticky očekávat korelaci mezi právní úpravou státního statku a vznikem předpokladů k alternativnímu hospodaření. Obecně vhodné předpoklady pro tento typ hospodaření mají déle hospodařící soukromí rolníci, uvedený model farmy je však pro ně příliš velký. Přijatelným ekonomickým a sociálním řešením by mohlo být postupné přebírání pozemků s alternativním režimem.

### Literatura

- FOLTÝN a kol.: Program struktury zemědělského závodu. Praha, AZV ČSFR 1991.  
 HONS, P.: Hodnocení stájí a objektů živočišné výroby v konsolidačních programech. Krmivářství a Služby, 1990, č. 11, s. 242-244.  
 PARR, J. F. - PAPENDICK, R. J. - YOUNGBERG - MEYER, R. E.: Sustainable Agriculture in the United States, Sustainable Agricultural Systems. Aukey (Yova), Soil and Water conservation Society 1990.  
 REGANOLD, J. P. - PAPENDICK, R. J. - PARR, J. F.: Sustainable Agriculture. Sci.Amer., 262, 1990, No 6, pp. 112-120.

Došlo 25.2.1992

M. LAPKA - P. HONS (Institute of Landscape Ecology, Č. Budějovice; Academy of Agricultural Sciences of the CSFR, Praha): On the development of agricultural farming in South Bohemian borderland

The mountain landscape of South Bohemian borderland represents the last comparatively ecologically clean territory in Bohemia. However, neither this region did escape the agricultural large-scale production with all its ecological impacts.

The further coexistence of man and the nature of Šumava is possible only provided that we try to answer the question what is more worthy - the well-preserved landscape or the economic profit irrespective of the environment. We are starting from the fact that the classical calculation of economic profit in agriculture includes the production profit only, and disregards the profit outcoming from all the protective activity in the course of farming. The latter can be higher than the former in the final sum.

The proposal of alternative farm is one of the solutions which preserve this landscape as the traditionally inhabited one.

We started from the technical and economic model of alternative farm with 150 ha of area. This model was applied at the actual conditions of the Kájov State Farm. The result is as follows:

The existing economic tools for alternative farming are unsuitable - they bring the loss of 3 820 Cz crowns per ha and year. To ensure 10 - 15% profitability the following prices should be calculated with: 1 t of wheat - 5 500 Cz crowns, 1 t of potatoes - 8 000 Cz crowns, 1 litre of milk - 7.50 Cz crowns, 1 kg of beef - 50 Cz crowns.

The answer to the question whether the existence of alternative farms is possible depends on the external conditions, but first of all on the internal prerequisites, on the ecological consciousness of future farmers. It is the question of clan reproduction on its own land, co-operation of whole family circle including relatives, their relation to the past, present and future of the clan, their relation to the soil, machinery, municipality, landscape, nature, their relation to the laws of nature, to the Ordinance and God.

The mentioned traits of ecological consciousness involve deeper layers of the evaluation of themselves, their work as a responsible activity in society and nature. If it were not for these layers, the alternative, healthy, ecological, biological etc. agriculture would remain a mere wish.

social ecology; model of alternative farm; ecological consciousness; private farmers; Bohemian landscape; South Bohemian borderland; the Šumava

---

*Adresy autorů:*

PhDr. Miloslav L a p k a , CSc., Ústav krajinné ekologie ČSAV, Na sádkách 7, 370 05 České Budějovice

Ing. Pavel H o n s , Akademie zemědělských věd ČSFR, Vavrouškova 1183, 163 00 Praha 6 - Řepy

---